

Stručni članak

Primljeno 8. 7. 2021, prihvaćeno za objavljivanje 31. 8. 2021.

Dr. sc. Melisa Zukić
Srednjoškolski centar Hadžići
zukici@hotmail.com

POGLEDI NA IDENTITET U KRETANJU OD „MENE“ DO „NAS“ I OD „JESTE“ KA „TREBA“

Sažetak

Rad predstavlja sociološke poglede na identitet od terminološke nerazjašnjenosti do teorijske i funkcionalne otvorenosti u skladu sa potrebama pojedinca i društva koje se mijenja/razvija. Identitet se, interakcionistički gledano, oblikuje kroz komunikaciju i djelovanje, u strukturalističkom smislu, predstavlja otisak društvene strukture, dok refleksivna hipoteza pretpostavlja samoproizvodnju identiteta kroz racionalno djelovanje. Formativna hipoteza postavlja identitet kao stalnu životnu obnovu nasuprot oblicima opredmećene kulture. Kasni modernitet karakterizira delegitimizacija faktora različitosti (rod, religija i društveni položaj). Identitetske politike se slabom teorijom identiteta i jakom teorijom identiteta predstavljaju kroz ojačavanje dominantnog identiteta ili kroz traganja za novim identitetom. Jaka teorija identiteta predstavlja usidreni identitet oslonjen na rigidne sekvence identiteta a obilježen ksenofobičnošću i netolerancijom. Zaštita identiteta izolacijom, uz izbjegavanje komparacije sa drugima u komunikacijskoj interakciji vodi ka usidrenom identitetu koji se teško nosi sa promjenama društva koje se razvija, ukazujući da je vrijeme usidrenog identiteta završeno.

Razumijevanje identiteta kao nedovršenog procesa ukazuje na krizu identiteta koja ne mora nužno biti šok, frustracija i osjećaj beznađa već može biti kriza rasta i modifikacije identiteta. Proces identifikacije i nastajanja identiteta kao stalnog transformiranja, može se predstaviti i kao kontinuum neprestanog prilagođavanja, modifikacije i rasta, koji vodi novim nivoima/slojevima/krugovima identiteta i mogućnostima za nastavak identitetskog razvojnog procesa.

Ključne riječi: identitet, refleksivnost, jaka teorija identiteta, slaba teorija identiteta, transnacionalni identitet, kriza identiteta.

Uvod

U pokušaju sagledavanja identiteta, nakon terminoloških razgraničenja, neizostavna polazišna tačka je ličnost, koja se često razumijeva sinonimom refleksivnog osjećaja identiteta, individualnim iskustvom sebe. Refleksivna modernizacija u postindustrijskim društvima vodi shvaćanja identiteta u kojem se identitetski atributi (spola, statusa i sl.) razumijevaju kao dio refleksivnog projekta koji je stvar izbora i za koji je svako lično odgovoran. U samoj srži formiranja identiteta refleksivnost možemo razumjeti kao faktor fiksiranja i zatvaranja. Sa drugog aspekta gledajući, refleksivnost se vodi logikom prevazilaženja ograničenja, otvaranja i kretanja. Takav identitet u kretanju teži za smislom a ne za istinom, ostajući otvoren, nedovršen u procesu kreiranja, u stalnoj samoidentifikaciji. Identitet, na kojem se neprekidno radi, zahtjeva odabir identitetskih strategija kroz slojevito, dugoročno, refleksivno promišljanje vlastitih razloga, stavova i taktičkih poteza, te kontinuirano praćenje identitetskih politika uz odmjeravanje snaga u odnosima s drugim i istovremenoj borbi za priznanje. Identitetske politike prikazane kroz "slabu teoriju identiteta" i "jaku teoriju identiteta" polaze sa pozicije ojačavanja dominantnog identiteta ili sa pozicije traganja za novim i dostojanstvenim identitetom. Jaka teorija identiteta prikazuje "usidreni identitet" postavljen na rigidnim sekvencama identiteta obilježenim ksenofobičnošću i netolerancijom. Pri tome, istovremeno nudi kompromitirajuću tezu koja ukazuje da izolacijom čuvani, npr. nacionalni, identitet vodi unutarnjoj diferencijaciji, započinjući tako subkulturne procese. Uočljivo je da spašavanje identiteta izolacijom i izbjegavanjem komparativne komunikacije vodi ka tradicionalizmu i usidrenom identitetu koji se teško adaptira na promjene, a promjene identiteta su neizbježne u svijetu u kojem živimo. Sa druge strane, komparirajući jaku teoriju identiteta sa slabom teorijom identiteta prikazanom kroz "mobilni identitet", ukazuje se da je vrijeme usidrenog identiteta završeno. Internacionalizacijom ekonomije i društva konstruira se mobilni identitet ili identitet u akciji kao pretpostavka novog transnacionalnog identiteta. Stalni proces rearanžiranja prostora i vremena oživljava transnacionalni identitet koji upravo transformira identitet kroz njegovu fizičku supstancu i društvenu

ontologiju kreirajući interaktivne procese. To podrazumijeva i fizičku promjenu strukture čak i mehaničkim postupkom da bi došlo do promjene njegovih svojstava. Svijest o nedovršenosti i stalnosti identitetskog procesa, čak i sa pozicije identiteta u akciji a kamoli sa pozicije usidrenih identiteta, može dovesti do krize identiteta. Identitet je teško transformirati bez elementarne socijalne sigurnosti, uvažavajući činjenicu da ontološka nesigurnost vodi afektivnom šoku i frustraciji koji se nalaze na izvoru krize identiteta. Ontološki nesigurna osoba gubi osjećanje identiteta, zbog onemogućenosti da upravlja vlastitim i spoljnim konfliktima što izaziva šok i osjećanje izgubljenosti. Analizirajući krizu identiteta uočava se neophodnost prisustva oba izvora krize, civilizacijski/kulturni i personalni, da bi došlo do krize identiteta. Ukoliko izvori nisu povezani, a radi se o zreloj ličnosti moći će se iznijeti sa protivrječnostima civilizacijske krize. Sa druge strane, ako se kriza civilizacije i kulture pojavi istovremeno sa ontološkom nesigurnosti, vodiće kroz dva pravca personalnoj krizi identiteta, kriza rasta kao modifikacije identiteta ili kriza raspada uz istovremeno gubljenje osjećaja identiteta i kreiranje osjećaja besmisla. Stoga, proces identifikacije i nastajanje identiteta možemo razumjeti kao kontinuum neprestanog prilagođavanja, modifikacije i rasta, vodeći novim krugovima identiteta i mogućnostima za nastavak procesa.

Identitet

Početni osvrt na sociološke rječnike ukazuje na nerazjašnjenost koncepta identiteta. Kaufmann prema Zeman (2007:1016) stoga, ukazuje da pojam identiteta "nije fluidan i cirkularan samo unutar znanstvenog svijeta nego i posvuda izvan njega", zbog njegove upotrebe "kao apstraktnog i generalizirajućeg označitelja za najraznovrsnije pojave: djelatnosti, predmete, prostore, stanja, nizove ideja, kategorije, klasifikacije", što devalvira identitet kao termin i vodi njegovom označavanju kao "krajnje škakljivog i varavog pojma", "pojmovne crne kutije", koji je i danas, "nova i neistražena tematika".

U osvrtu na prisutnu kolokvijalnu upotrebu počinjemo primjerima iz rječnika bosanskog jezika i rječnika stranih riječi. Prema jednom od njih, identitet je 1."Odnos po kojemu je u

različitim okolnostima nešto jednako samo sebi, istovjetno sa samim sobom, potpuno isto, 2. Ukupnost fakata na osnovu kojih se jedna osoba razlikuje od bilo koje druge osobe (ime i prezime, fizički izgled i sl.) 3. a. Pripadnosti grupaciji, etničkoj skupini, naciji ..., b. Svijest o toj pripadnosti..." (Jahić, 2011:215) Prema rječniku stranih riječi, identitet je, "...podudaranje, izjednačavanje, potpuna jednakost, priznanje da netko ili nešto zaista jest ono čime se prikazuje (utvrditi nečiji identitet), da je netko zaista osoba o kojoj se radi; skup značajki koje neku osobu čine onom koja jest." (Klaić, 2004: 565)

Pokretna jednakost sa samim sobom uz istovremenu različitost od drugog, ukupnost karakteristika koje nekoga čine onim što jest, osjećaj pripadnosti većoj cjelini su važniji elementi općeg i specifičnog sociološkog razumijevanja pojma identitet. Ipak i pored prikladnosti kolokvijalnih odrednica, definisanje značenja identiteta je zahtjevnija zadaća.

Claude Lévi-Strauss, tvrdi da identitet funkcionise kao "svojevrsno virtuelno žarište kojem se nezaobilazno moramo vraćati, iako ono nikada nema realnu egzistenciju", dok Max Weber, zaključuje da je "identitet, sa sociološkog stajališta, uvijek relativno i kolebljivo stanje stvari." (Kalanj, 2005: 58, prema Zeman, 2007:1018)

Uprkos, ponekad prisutnom, znanstvenom defetizmu o nepotrebnosti bavljenja identitetom, danas se ipak, pojavljuje ustrajano proučavanje identiteta koji je po Kaufmanu, „bezuvjatna prinuda" kojom svom životu dajemo smisao (Zeman, 2007:1018). Diskurs o identitetu se sve češće susreće u znanstvenim raspravama o "pojavljivanju novih identiteta, o novim identitetskim politikama i identitetskim projektima." (Tomić-Koludrović i Knežević, 2004:110)

Kasni modernitet, ili postmodernost stanje društva, karakterizira delegitimizacija faktora različitosti: rod, religija i društveni položaj. Modernističkim premještanjem konačnih ciljeva ljudskoga djelovanja s područja transcendentnog u imanentno (sekularizacija ideje napretka), zamjenom koncepcije društva koncepcijom društvenih promjena, stalnim sučeljavanjem subjektivnog i objektivnog, te označavanjem društvenih odnosa kroz "stalno kruženje kapitala", čini se kako modernost "razara vlastite snage koje su pridonijele njezinu nastanku." (Kalanj,

2005:20025 prema Cifrić i Nikodem, 2007:332) Stoga, oblikovanje identiteta više ne slijedi jasno izraženi društveni model, postajući dominantno pitanje pojedinca, a ne šire društvene zajednice. Međutim, posljedice globalizacije utječu na homogeniziranje kulture, pa se pitanje identiteta javlja i kao problem kolektivnih identiteta.

Potruga za identitetom

Spoznaja da je "potraga za identitetom unutarne ... povezana s modernošću" (Kaufmann, 2006:219, prema Zeman 2007:1017), te da je povijesno afirmiranje identiteta rezultat raspada predmodernog doživljaja života je općeprihvaćeno stajalište relevantne literature i o identitetu i o modernosti. Takvo rastvaranje tradicijskih svjetova ističe pojedinca oslobođenog od ograničenja, uporišta i jamstava koji je prisiljen na samoodređenje, tj. "nema izbora nego izabirati" (Zeman, 2007). Samo porijeklo identiteta u sociologiji počiva na četiri hipoteze: interakcionističkoj, strukturnoj, refleksivnoj i formativnoj. Interakcionistička hipoteza se temelji na tvrdnji o identitetu koji se oblikuje kroz komunikaciju i djelovanje, strukturna identitet vidi kao "otisak društvene strukture", refleksivna pretpostavlja samoproizvodnju identiteta kroz racionalno djelovanje, a formativna hipoteza postavlja identitet u smislu stalne životne obnove nasuprot oblicima opredmećene culture. (Rogić, 2003: 22-25 prema Cifrić i Nikodem, 2007:332)

Giddens i Kaufmann glavninu svoje teorije identiteta grade propitujući sudbinu modernoga pojedinca dinamičkim i otvorenim poimanjem identiteta kao procesa zasnovanim na tri temeljne premise:

1. identitet je subjektivna konstrukcija,
2. zbiljski "nositelj identiteta", "nepobitna prva materija identifikacije" je konkretna zbilja pojedinca ili grupe (Kaufmann, 2006: 32 prema Zeman, 2007:1019),
3. konstruisanje identiteta se, poput amalgamiranja subjektivne i objektivne zbilje, odvija pod pobijajućim ili potvrđujućim pogledom drugog.

Analitički fokus na pojedinačne identitete ne zanemaruje društveni položaj pojedinca i povijesno-društvenu uslovljenost

sudbine pojedinca, kako Kaufmann podsjeća, pojedinac je sačinjen od društvene stvari i dio je društva u doba u kojem živi, nije izdvojen iz povijesti i odvojen od konteksta svog života (Kaufmann, 2006: 37 prema Zeman, 2007:1019). Povijest i društvo suprotstavljeni potpunoj slobodi, predstavljaju odrednice unutar kojih se "konkretna zbilja" svakoga pojedinca ili grupe oblikuje kao "nepobitna prva materija" identifikacije, čineći identitet "gibanjem pomoću kojeg pojedinac stalno iznova preoblikuje društvenu građu od koje je načinjen." (Kaufmann, 2006: 67 prema Zeman, 2007:1019)

Castells (1997) prema Zeman (2007:1022) definisanje i oblikovanje identiteta u svijetu globalnih tokova bogatstva, moći i slika također predstavlja kao temeljni izvor društvenoga smisla pritom, za razliku od Giddensa i Kaufmanna, veći naglasak stavlja na kolektivne identitete, čiju artikulaciju vidi u širokom rasponu društvenih pokreta kao „promišljena kolektivna djelovanja čiji ishodi, bilo da je riječ o pobjedi ili o porazu, transformiraju vrijednosti i institucije društva“.

Refleksivnost i identitet

Identitet zapravo predstavlja način na koji vidimo sebe i svoju ličnost. Ličnost je sinonim za refleksivni osjećaj identiteta, individualno iskustvo sebe. Pošto je društveni pogled na um presudan za razumijevanje društvenog identiteta, ličnost je nezamisliva bez racionalizacije sebe, identitet nastaje u dinamičnom procesu između, kako to Mead (1934) prema Tomić-Koludrović i Knežević (2004:110) kaže mind i self. Procesi "refleksivne modernizacije" (Beck, 1986. prema Tomić-Koludrović i Knežević, 2004:110) s kojima se susreću postindustrijski modernizirana društva doprinose javljanju novih shvaćanja identiteta. Identitet se počinje iskazivati kao refleksivno organizirano nastojanje, tj. individualni projekt u kontekstu višestrukih šansi koje u svakidašnjem životu nude društva "druge modern." (Beck, 1986. prema Tomić-Koludrović i Knežević, 2004:110) Riječ je o procesima koji dovode u pitanje tradicionalno jedinstvo identiteta pa pol, društveni status i drugi atributi karakteristični za identitet postaju dio refleksivnog projekta za koji je svako lično odgovoran.

Refleksivnost Giddensu predstavlja srž formiranja identiteta a, Kaufmannu proces suprotan izgradnji identiteta jer "refleksivnost slijedi otvorenu i inovativnu logiku: razara izvjesnosti i ponovno dovodi u pitanje ono što se smatra dokazanim", a "identitet, naprotiv, neprestano iznova lijepi komadiće", jer on je "permanentni sustav zatvaranja i integracije smisla" koji svoj temeljni obrazac nalazi u totalitetu. Stoga, razumijevamo da je identitet "proces zatvaranja i fiksiranja", a refleksivnost, proces vođen "logikom otvaranja i kretanja." (Kaufmann, 2006: 81 prema Zeman, 2007:1020) Prema Kaufmannu, identitet, teži za smislom a ne za istinom, stremeći preko granica trenutačne situacije, kao proces, a ne kao dovršeni proizvod. Srž identitetskoga procesa sadržana je u neprekidnoj samoidentifikaciji kao stalnom ponavljanju "jednostavne kretnje izlaska iz sebe." (Kaufmann, 2006: 119, 121 prema Zeman, 2007:1020) Samoidentifikacija je tada narativni proces čineći identitet "pripoviješću o sebi koju svatko priča sebi samom", specifično sebebipovijedanje, upripovjeđivanje konkretne društvene zbilje, koje događaje čini razumljivim, a djelovanju daje smisao pri čemu se zanimljivim izvorom identiteta smatraju kulturne resursi. (Kaufmann, 2006:109 prema Zeman, 2007:1021) S obzirom na različitost u poimanju identiteta i refleksivnosti, ističe se proturječje između dva oblika subjektivnosti: narativne subjektivnosti s identitetskim djelovanjem, koja pripovijedanjem zatvara smisao u dinamički oblik, i znatno eksperimentalnije i otvorenije refleksivne subjektivnosti koja se upisuje u historijski pokret zaposjedanja društvenog od strane znanosti." (Kaufmann, 2006:110 prema Zeman, 2007:1021)

Kaufmann razlikuje tri osnovna modela individualnog identitetskog izražavanja:

- *Voice* – prisutan u sredinama lišenim resursa za izgradnju identiteta;
- *Exit* – pokazuje da je moguće odupiranje identitetskom procesu;
- *Loyalty* – sudjelovanje u zakonitim institucijama pruža mogućnost uvođenja refleksivnosti u oblikovanje identiteta. (Kaufmann, 2006: 144-205 prema Zeman, 2007:1021)

Pojedinac slobodno odabire jedan od tri predstavljena načina konstrukcije i artikulacije identiteta u situaciji koju nije samostalno i slobodno oblikovao predstavljajući za njega kako dar tako i teret uz podsjećanje da "davanje smisla životu nije nikakva sinekura" već teška, nikad gotova igra, u kojoj se može izgubiti sve. (Kaufmann, 2006., 60 prema Zeman, 2007:1021) Neovisnost o ograničenjima je privilegija predmoderne, neslobodne prošlosti, dok autonomno biranje u moderno vrijeme predstavlja "ogroman pomak u poimanju da ljudski život ne određuje usud, nego izbor." (Berger, 1995., 112 prema Zeman, 2007:1024) U tim okolnostima, identitet kao moderni konstrukt je nešto na čemu se neprekidno radi, na svim nivoima njegove aktivacije i artikulacije.

Stoga, umjesno je govoriti o identitetskim strategijama i politikama identiteta, pri čemu pojam/koncept strategije označava slojevito, dugoročno, reflektivno promišljanje vlastitih razloga, stavova i taktičkih poteza, dok se pod politikama signalizira kako se kontinuirana odmjeravanja snaga i rekonsideracije stanja odvijaju u sklopu odnosa s drugim u borbi za priznanje. (Calhoun, 2003.b, 20 prema Zeman, 2007:1025) Politike identiteta uspješno se diferenciraju terminima "slaba teorija identiteta" i "jaka teorija identiteta" predstavljene sa pozicije ojačavanja dominantnog identiteta ili traganja za novim i dostojanstvenim identitetom. (Oommen, 2002:10 prema Ibrulj, 2005: 23) One ne predstavljaju formalne definicije identiteta, već skup karakterizacija podrazumijevajući da je identitet složen pojam, mnoštvo različitih sekvenci identiteta koje su:

- interaktivne;
- paralelno distribuirane u reakcijama nosilaca identiteta;
- manje ili više sposobne za adaptaciju i promjenu;
- uslovljene su funkcionalne reakcije nosioca identiteta nastale u komunikaciji, objašnjene u interpretaciji sebe i drugog, promijenjive u prostoru i vremenu kao kompletan prostorno-vremenski fenomen. (Ibrulj, 2005: 24).

Usidreni identitet

Jaka teorija identiteta, objašnjava se prema Ibrulj (2005) kroz tzv. *usidreni identitet* koji počiva na rigidnim sekvencama

identiteta predstavljenim u jeziku, nacionalnoj povijesti, kulturi, ekonomiji, geografiji, a predstavljaju je skeptici globalnih procesa¹, tranzicije i integracije utemeljene na transnacionalnom kapitalu. Vanjska strana rigidnosti identiteta krajem dvadesetog vijeka se ističe u lokalnom razgraničenju etnija, autonomiji i entitetima sa atributima državnosti. Očuvanje identiteta, kao krajnji cilj, se postiže nacionalnom državom koja obezbjeđuje instrumente trajne, unutarnje i vanjske, zaštite. Upravo rigidne sekvence identiteta, prema Ibrulj (2005:26), „proizvode usidreni identitet obilježen ksenofobičnom i netolerancijom, koje u složenim povijesnim okolnostima vode aparthejdu, genocidu i etničkom čišćenju teritorija“. Centralno protivrjeđe usidrenog identiteta i nacionalne politike nalazi se u njoj samoj, jer ona insistira na partikularnom/nacionalnom, kako bi utemeljila, održala i reproducirala univerzalno a „nacionalni pragmatizam zapravo vodi ka obratnim procesima“ Ibrulj (2005:27). Stoga, jaka teorija identiteta sadrži istovremeno kompromitirajuću tezu. Izolirani nacionalni identitet smatrajući izolaciju načinom njegovog očuvanja, rezultira unutarnjom diferencijacijom započinjući proizvodnju na sub-kulturne procese i folk-psihologiju. „Teorija o spasu identiteta njegovom izolacijom i izbjegavanjem komparativne komunikacije nije nikada urodila plodom iako je stvorila tradicionalizam i usidreni identitet koji se teško adaptira na promjene.“ (Ibrulj, 2005: 27)

Mobilni identitet

Slaba teorija identiteta objašnjava se prema Ibrulj (2005) kroz *mobilni identitet*, jer procesi tranzicije ukazuju da je vrijeme usidrenog identiteta završeno. Kategorija mentaliteta nije više nužno vezana za etnički/izolirani nacionalni identitet ispoljen jezikom i geografijom u nacionalnoj historiji a obuhvaćen nacionalnim institucijama. S druge strane, prema Ibrulj, (2005: 28), globalizacijska koncepcija identiteta kod pristalica teorije o "loncu

¹ „Homologizacija identiteta, koja stoji u osnovi globalizacije, računa sa prethodnim resetovanjem i reprogramiranjem individualne supstancije, njenim čišćenjem od lokalnih, kulturnih, rigidnih nacionalnih i statičnih mentalnih sekvenci njegovog identiteta (nacionalna historija, jezik, kultura)“ (Ibrulj, 2005: 78).

za taljenje", počiva na tezi da živimo u vrijeme "kreolizacije" svijeta ili "hibridizacije" rasa i naroda koji se ne utapaju u svoju vlastitu primarno ontogenetsku i psihogenetsku osnovu, nego u zajedničku pragmatičku osnovu svakodnevnih povezujućih svrha i iskustva. Već prije pedesetak godina identiteti su krenuli ka dvojnomo određivanju, političkom, etničkom i kulturnom. Pojavljivanjem termina sličnim "Afro-American", ide se ka "transkulturnom sinkretizmu ili hibridizaciji." (Kivisto, 2002: 40 Ibrulj, 2005: 28). Thomas Faist (1998: 239) prema Ibrulj, (2005: 29) karakterističnu identitetsku pojavu u Istočnoj Evropi naziva „prevodeći ljudi“ tj. ljudi koji žive u dvije države i dijele dva državljanstva, odlazeći i vraćajući se, prevodeći idiome jednog kulturnog svijeta u idiome drugog. Ibruljeva "slaba teorija identiteta" počiva na mekim sekvencama identiteta, „koje ne nastaju iz izolirane i ne-komparativne historije nego iz sekvenci sposobnih za mentalnu rotaciju, u formi gubitka objektivnosti i učestvovanja u solidaritetu unutar kojeg se postavlja pitanje o ljudskim pravima, slobodi, toleranciji, etici, komparativnoj ljudskoj praksi koja iskustveno pokazuje kako drugi vide, kako drugi rade i proizvode. Pitanje o posljedicama dobrog odnosa, tolerancije, suživota, miješanja rasa i kultura, tolerancije drugačije personalnosti, jeste pitanje koje Ibrulj (2005:30) ozbiljno problematizira ističući da ono u čemu je moguće pronaći kontradikciju koja urušava argumentaciju slabe teorije identiteta jeste zahtjev prilikom donošenja ustava Evropske zajednice kojim se posegnulo za zaštitom identiteta "na višem nivou organizacije država", karakterizirajući Evropu kao "kršćansku zajednicu" ili "zajednicu kršćanskih vrijednosti" što protivriječi forsiranju transnacionalnog identiteta u kulturno i politički pluralnim društvima, ukazujući da je spekulativni kapital povezan sa simbolima od kojih su izgrađene nove (unutarne) granice.

Transnacionalni identitet ka krizi identiteta

Transnacionalni identitet Ibrulj, (2005:31) opisuje kao „identitet u akciji ili mobilno partnerstvo nastalo iz potrebe liberalizacije prostora i vremena“, unutar kojeg će transnacionalni kapital štiti profitabilne multinacionalne kompanije koje djeluju bez obaveze ka lokalnom razumijevanju prostora i vremena. Tada

se „fragmentirani nacionalni ili etnički prostor i usidrenost u izoliranom vremenu, kulturnom ili industrijskom, mijenja u ime komprimiranog prostorno-vremenskog okruženja u kojem se realiziraju samo mobilne ili profitabilne relacije i partnerstva“ (Ibrulj, 2005: 31). Uprkos svemu, ostaje trajno pitanje granice u jezicima, kulturi, religiji, običajima, onog što slaba teorija identiteta ostavlja nedodirnutim nakon rušenja granica.

Upravo rearanžiranje identiteta kroz njegovu fizičku supstanciju i društvenu ontologiju kreira interaktivne procese ka transnacionalnom identitetu (Ibrulj, 2005: 17). Pritome, se "rearanžiranje" shvata kao transformacija koja podrazumijeva fizičku promijenu strukture mehaničkim postupkom (nasilje, degradaciju, skrnavljenje, etničko čišćenje) i promjenom njegovih svojstava. Zato ne iznenađuje strahovanje za identitet u njegovom kretanju od „jeste ka treba“ uz istvremeno samoubjeđivanje o njegovom pozitivnom ishodu na višem nivou (Ibrulj, 2005: 19-21). Shvaćanje nedovršenosti i stalnosti identitetskog procesa, čak i sa pozicije identiteta u akciji a kamoli sa pozicije usidrenih identiteta može voiditi ka ozbiljnim krizama identiteta. Teško je transformisati identitet bez elementarne socijalne sigurnosti.

Međusobno povezani izvori krize identiteta prema Golubović, (1999:55) su:

- civilizacijski i sociokulturni;
- kriza kao ontološka nesigurnost, kada proizlazi iz egzistencijalnih protivrječnosti

Civilizacijski/kulturni uvjeti su važni pri formiranju identiteta, jer je globalni okvir identifikacije primarno civilizacijski, kulturni. Savremena tehnička civilizacija na kraju XX vijeka, novim sistemom telekomunikacija i kompjuterskih informacija, nudi nove alternative za prevazilaženje razlika u kulturi i jeziku². Kriza kulturnog identiteta nastaje:

- kada postojeći kulturni obrasci dođu u otvoren sukob i izazovu nedoumice u pogledu poželjnih paradigmi;

² „Globalna kultura“, koju Smith prema Golubović, (1999:56), naziva „kulturni imperijalizam“, javlja se kao pozitivna alternativa nacionalnoj kulturi i stoga se moderna koncepcija o kulturnom identitetu izražava kroz multikulturalizam u smislu međuzavisnosti kultura Evrope.

- kada nastane vakuum kulturnih vrijednosti i poremećaj u obrascima kulture;
- kada državno-politička zajednica nametne određene obrasce kulture i odgovarajuće propise kao jedini opštevažeći referentni okvir i isključujući svaku mogućnost izbora.

Krizi kolektivnog identiteta najviše doprinosi:

- poremećaj u sistemima vrijednosti i relativizacija vrijednosti koja onemogućuje razvoj osjećanja zajedništva i pripadanja širem kolektivitetu;
- odbacivanje starih simbola ili njihova fragmentacija, koja onemogućuje sporazumjevanje u zajednici kao cjelini;
- kada se nametnu jezički dijalekti.

Karakteristični elementi današnje, zapadnoevropske/američke, civilizacije generišu krizu identiteta, uz ontološku nesigurnost kao poremećaj kognitivne sinteze cjeline materijalnih, subjektivnih i socijalnih referenci i procesa integracije, što izaziva „afektivni šok“ i frustraciju kao izvor krize identiteta. To je stanje kada se u samom sebi sve vidi protivrječnim i kada se ne može pronaći sigurnost gubeći osjećanje identiteta, koherencije i autonomije (Mucchielli prema Golubović, 1999:60).

Ontološku nesigurnost karakteriše:

- nedostatak konzistentnog osjećanja biološkog kontinuiteta,
- opsesivna preokupacija mogućim rizicima za egzistenciju uz paralizu akcije,
- nesposobnost da se razvije povjerenje u samoidentitet, vodeći „mentalitetu preživljavanja“, osjećanju lišenosti mogućnosti upravljanja zastrašujućim serijama personalne i društvene sredine. Ličnost se suočava sa personalnim besmisлом.

Egzistencijalne protivrječnosti kao dinamički faktor posreduju u razvoju identiteta ali ga i ugrožavaju kada izazovu konfuziju podstičući destabilizujuće spoljne činioce. Zato periodi socijalne i civilizacijske krize odgovaraju ontološkoj nesigurnosti vodeći gubitku osjećanja identiteta. Individua se tada prvenstveno orijentiše na sigurnost, na fiksaciju (za autoritarnog vođu, za naciju i sl.), redukujući složenost personalne strukture na borbu za

preživljavanje i zadovoljavanje elementarnih potreba, ukidajući sve protivrječnosti, jer ih shvata kao opasnost. Ontološki nesigurna osoba gubi osjećanje identiteta, nesposobna da upravlja vlastitim i spoljnim konfliktima. Svaka konfliktna situacija izaziva šok i osjećanje izgubljenosti.

Analiza krize identiteta povezuje oba izvora, civilizacijski/kulturni i personalni, da bi se razumjeli složeni utjecaji koji je izazivaju. Ukoliko činioci iz oba izvora nisu povezani a zrele su ličnosti, civilizacijska kriza ih ne mora ugroziti jer će biti u stanju da se iznesu sa njenim protivrječnostima. Ali, ako se kriza civilizacije i kulture susretne sa postojanjem ontološke nesigurnosti, proizvest će i personalnu krizu identiteta. Znači, razlikuje se krizu rasta i krizu raspada identiteta. Kriza rasta predstavlja modifikaciju identiteta, a kriza raspada gubljenje osjećanja identiteta uz osjećanje besmisla.

Derridina poruka o procesu identifikacije i nastajanje identiteta kao kontinuum, u kojem se zbog stalnog prilagođavanja, modifikacije i rasta, neprestano dostižu novi „krugovi“ identiteta nabijeni razlikama i mogućnostima za dalji proces. Pritome, uzimajući u obzir relaciju i relativnu prirodu identiteta, a objašnjivu u datom historijskom, civilizacijskom i kulturnom kontekstu. U tom smislu, kaže Giddens prema Golubović, (1999:59), moderne institucije stimulišu ideju ljudske emancipacije od imperativa tradicije i religije. Kada se emancipacija tako shvati, ona ne protivrječi postmodernom pluralizmu, jer emancipatorska politika je politika ljudskih šansi, podrazumjevajući oslobađanje od fiksacija koje ograničavaju ljudski razvoj.

Zaključak

Rad predstavlja pogled na identitet od nerazjašnjenosti do terminološke, teorijske i funkcionalne otvorenosti u skladu sa potrebama pojedinca i društva koje se razvija. Sociološka razmatranja identiteta počivaju na interakcionističkoj, strukturalnoj, refleksivnoj i formativnoj hipotezi.

Interakcionistički gledano identitet se oblikuje kroz komunikaciju i djelovanje, dok strukturalna hipoteza identitet vidi kao otisak društvene strukture, refleksivna hipoteza pretpostavlja samoproizvodnju identiteta kroz racionalno djelovanje, a

formativna hipoteza postavlja identitet u smislu stalne životne obnove nasuprot oblicima opredmećene kulture. U uvjetima života kasne modernosti aktuelizira se pitanje identiteta kao jedno od važnih pitanja u razvoju ljudskih društava. Oblikovanje identiteta postaje prvenstveno lično pitanje i izbor pojedinca dok pod utjecajem globalizacijskih procesa dolazi do homogeniziranja kulture, te se pitanje identiteta pojavljuje kao problem i u okviru kolektivnih identiteta. Identitet, kao otvoren i nedovršen koncept na kojem se neprekidno radi traži pažljivo odabrane identitetske strategije kroz unaprijed planirano refleksivno promišljanje vlastitih razloga i stavova, te kontinuirano praćenje identitetskih politika.

Identitetske politike predstavljene "slabom teorijom identiteta" i "jakom teorijom identiteta" kao polazišnu tačku uzimaju ojačavanje dominantnog identiteta ili pak traganje za novim identitetom. Usidreni identitet predstavljen u jakoj teoriji identiteta počiva na rigidnim sekvencama identiteta iako uvažava kompromitirajuću tezu da izolacijom čuvani identitet vodi unutarnjem raslojavanju i diferencijaciji. Sa druge strane, komparirajući jaku teoriju identiteta sa slabom teorijom identiteta prikazanom kroz mobilni identitet, ukazuje se da je mobilni identitet ili identitet u akciji pretpostavka novog transnacionalnog identiteta. Ovako doživljen identitet kao nedovršen i neprestalan proces može dovesti do krize identiteta koja ne mora nužno biti šok, frustracija i osjećaj beznada već može prerasti u krizu rasta i modifikacije identiteta.

Literatura

- Anderson, B. (2006). *Imagined Communities*. London, New York: Verso.
- Baraković, Š. (2008). Od klasnih do nacionalnih protivrječnosti u svjetlu kritičke teorije društva. U časopisu: *Časopis pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, str. 79-97.
- Burke, P. J. (2009). *Identity Theory*. New York: Oxford University Press.
- Cifrić, I. i Nikodem, K. (2007). Relacijski identiteti: Socijalni identitet i relacijske dimenzije. U časopisu: *Društvena istraživanja Zagreb*, br. 3 (89), str. 331-358.

- Cifrić, I. (2008). Imperij ili zajednica? Homogenizacija i raznolikost kultura u kontekstu globalizacije i identiteta. U časopisu: Društvena istraživanja Zagreb, br. 4-5 (96-97), str. 773-797.
- Fočo, S. (2000). Sociologija. Zenica: Dom Štampe.
- Giddens, A. (1991). Modernity and Self-Identity. Stanford: Stanford University Press.
- Golubović, Z. (1999). Ja i drugi Antropološka istraživanja individualnog i kolektivnog identiteta. Beograd: Republika.
- Ibrulj, N. (2005). Stoljeće rearanžiranja. Eseji o identitetu, znanju i društvu. Sarajevo: FDT.
- Jahić, Dž. (2011). Rječnik bosanskog jezika, TOM TREĆI: G-J. Sejtarija: Sarajevo.
- Klaić, B. (2001). Rječnik stranih riječi. Nakladni zavod matice Hrvatske: Zagreb.
- Searle, J. (2010). Making the Social World. The Structure of Human Civilization. New York: Oxford University Press.
- Searle, J. (1998). Mind, Language and Society. Philosophy in the Real World. New York: Basic Books.
- Todd, J. (2005). Social transformation, collective categories and identity change. U časopisu: Theory and Society, br. 34. Str.429-463.
- Tomić-Koludrović, I. i Knežević, S. (2004). Konstrukcija identiteta u mikro-makro kontekstu. U časopisu: ACTA IADER, I/2004, 109-126.
- Zeman, Z. (2007). Identitetske strategije: U potrazi za smislom, U časopisu: Društvena istraživanja br. 6 str, 1015- 1029.

Professional paper

VIEWS ON IDENTITY IN MOVING FROM "ME" TO "US" AND FROM "IS" TO "SHOULD"

Melisa Zukić, PhD

Abstract

The paper presents sociological views on identity from terminological ambiguity to theoretical and functional openness in accordance with the needs of the individual and the society that is changing and evolving. From an interactionist point of view, identity is formed through communication and action; in the structuralist sense, it represents the imprint of social structure, while the reflexive hypothesis assumes the self-production of identity through rational action. According to the formative hypothesis identity is a constant renewal of life as opposed to forms of materialized culture. Late modernity is characterized by the delegitimization of diversity factors (gender, religion, and social status).

Identity policies are presented by a weak identity theory and a strong identity theory through the strengthening of the dominant identity or through the search for a new identity. A strong identity theory is an anchored identity based on rigid identity sequences and marked by xenophobia and intolerance. Protecting identity through isolation, while avoiding comparison with others in communicative interaction, leads to an anchored identity which faces difficulties while coping with the changes in a developing society, indicating that the time of an anchored identity is over.

Understanding identity as an unfinished process indicates an identity crisis that does not necessarily have to be shock, frustration, and a sense of hopelessness but may be a crisis of identity growth and modification. The process of identification and emergence of identity as a constant transformation can be presented as a continuum of constant adaptation, modification, and growth, leading to new levels / layers / circles of identity and opportunities for the continuation of the identity development process.

Keywords: identity, reflexivity, strong identity theory, weak identity theory, transnational identity, identity crisis.

د. مليسة زوكتش – المدرسة الثانوية – مدينة حاجيتشي

النظرة إلى الهوية في التحول من "أنا" إلى "نحن" ومن "نعم" إلى "ينبغي"

الملخص

يقدم البحث وجهات نظر اجتماعية حول الهوية من غموض المصطلحات إلى الانفتاح النظري والوظيفي وفقاً لاحتياجات الفرد والمجتمع المتغير. والهوية من وجهة نظر تفاعلية تتشكل من خلال التواصل والتفاعل بالمعنى البنيوي، فهي تمثل بصمة البنية الاجتماعية، بينما تفترض الفرضية الانعكاسية للإنتاج الذاتي للهوية من خلال الفعل العقلاني. تضع الفرضية التكوينية الهوية على أنها تجديد دائم للحياة بدلاً من أشكال الثقافة المادية. وتتميز الحداثة المتأخرة بنزع الشرعية عن عوامل التنوع (الجنس والدين والوضع الاجتماعي). يتم تقديم سياسات الهوية من خلال نظرية هوية ضعيفة ونظرية هوية قوية في تقوية الهوية المهيمنة أو في البحث عن هوية جديدة. إن نظرية الهوية القوية هي هوية معلقة تستند إلى تسلسلات هوية صارمة وتتميز برهاب الآخر والتعصب. حماية الهوية من خلال العزلة، مع تجنب المقارنة مع الآخرين في التفاعل التواصل، يؤدي إلى هوية معلقة يصعب مواكبة التغيرات في المجتمع النامي، مما يشير إلى انتهاء زمن الهوية المعلقة. فهم الهوية على أنها عملية غير مكتملة يدل على أزمة هوية لا يجب أن تكون بالضرورة صدمة وإحباطاً وإحساساً باليأس ولكنها قد تكون أزمة في نمو الهوية وتعديلها. يمكن تقديم عملية تحديد الهوية وظهورها كتحول مستمر على أنها سلسلة متصلة من التكيف والتعديل والنمو المستمر، مما يؤدي إلى مستويات / طبقات / دوائر جديدة للهوية وفرص لاستمرار عملية تطوير الهوية.

الكلمات الأساسية: الهوية، الانعكاسية، نظرية الهوية القوية، نظرية الهوية الضعيفة، الهوية العابرة للحدود القومي، أزمة الهوية.